

Mu'tezile mezhebi

Cevdet Bey: *"Mu'tezile mezhebini tanımak istiyorum. Çünkü bu mezhebin itikattaki yanlışlarına Üstad Hazretleri bir hayli dikkat çekiyor. Kuruluşu, fikirleri, etkileri, gelişimi ve günümüzde temsilcilerinin olup olmadığı hakkında bilgi verir misiniz?"

Peygamber Efendimiz'in (asm) dâr-ı bekaya intikalinden sonra, daha hicrî birinci asır içerisinde Müslümanlar arasında dinî, îtikâdî, amelî, siyasî birçok cepheden fikir hareketleri görülmeye başlamıştı. Mescidler ve meclisler başta olmak üzere her tarafta yapılan ilim müzakereleri ile doğru İslâmiyet'i tesbit çalışmalarının yanı sıra, içte ve dışta İslâmiyet'e yeni girenlerin etkisiyle, yer yer bid'at fırkaları da ortaya çıkmıştı. Bu ilk asırda Müslümanlar, Kur'ân'ın akla ve fikir hürriyetine kapısını ardına kadar açık tutmasından kaynaklanan bir esneklik ve rahatlık içinde hemen her mes'eleyi tartıştılar. Muhalif, muvafık düşünceler hiç durmadı, birbirini takip etti; her fikir grubunun kendi düşüncelerini yekdiğerine karşı ispat ve ikna etme çalışmaları bir diğeri izledi.

Peygamberlik kurumu artık ortada yoktu. İnsanların doğruyu bulmaları için iki ana yolları kalmıştı: "Nakil" ve "Akıl".

Nakil, Peygamber Efendimizin (asm) yirmi üç yıllık peygamberlik döneminden geriye kalan âyetlerin, haberlerin, kavillerin, hadislerin, sözlerin ve rivayetlerin tamamı.

Akıl ise, insan dimağının düşünme ve fikir üretme yeteneği.

Şunu unutmamak gerekir ki: İnsanlık tarihine göz attığımızda, her peygamberin (as) dini ve getirdiklerinin, kendisinden sonra kendi ümmetince hep tartışıldığı ve hemen hepsinde, İslâmiyet'e oranla daha da fazla ihtilaflar, dalâletler ve sapmalar türediği ve hattâ Allah'ın âyetlerine kadar ne varsa değiştirilme teşebbüslerine girişildiği ve bu ihânette başarılı da olunduğu çok görülecektir.

İslâmiyet'in ise, doğduğu günden beri hemen her asırda, aykırı veya uygun muhtelif

fikir taarruzlarıyla karşı karşıya kalmış olmasına rağmen; aslını ve safiyetini hep koruduğunu, dalâlet fikirlerine karşı içerisinden hak mezhepler ve meslekler çıkararak kendisini hep savunduğunu, amelde ve itikatta genelde dosdoğru bir çizgide yorumlandığını ve her asırda zengin yorumlarla hep yeniden beşeriyete sunulduğunu görmek, bir Müslüman olarak bin dört yüz küsur yıl sonra bile elimizde, kalbimizde ve imanımızda saf, pak ve berrak İslâmiyet'in bütün tazeliğiyle mevcut olduğunu görmek, fevkalâde büyük bir İlâhî lütuf ve ihsandan başka ne ile izah edilebilir? Müslümanların nefeslerinin, kıyamete kadar geçecek zamanın saniyeleri ile çarpımı adedince Allah'a şükretsek yine azdır! Elimizde berrak bir İslâmiyet vardır! Elhamdülillâh.

Hiç şüphesiz, İslâm Tarihinde istikametli fırkaların yanında istikametten sapmış fırkalar da yol bulmuş ve türeyebilmiştir. İşte Mu'tezile mezhebi, hicrî birinci asırda doğmuş ve itikatta genelde ehl-i sünnete muhalif fikirler ve düşünceler öne sürmüş bir fırka olarak tarihteki yerini almıştır.

Mu'tezile mezhebinin, tabiîn ulemasından olan Hasan-ı Basrî'nin ilim halkasında, büyük günah işleyenlerin durumu tartışılırken çıktığı söylenir. Hasan-ı Basrî'nin yanına giren bir adamın: "Ey din büyüğü! Zamanımızda bazıları büyük günah işleyenlerin kâfir olduklarını söylüyorlar. Bazıları da büyük günahları hiç önemsemiyorlar; büyük günah imana zarar vermez diyorlar! Bunlar hakkında nasıl hükmedersin?" diye sorunca, İmam Hasan-ı Basrî (ra) düşünmeye başlar. O esnada ders halkasından birisi olan Vasil b. Ata ortaya atılarak, "Büyük günah işleyen ne mü'mindir, ne de kâfirdir; Bunlar iki mertebe arasında bir yerdedir! Mü'min de değildir; kâfir de değildir!" der. Sonra ayağa kalkar ve cemaati terk eder. Daha sonra peşine taktığı bir takım kişilerle yeni bir hareket başlatır. Hasan-i Basrî de: "İ'tezele annâ Vâsil", yani, "Vâsil bizden ayrıldı" der. O gün ayrılanlara ve daha sonra kendi aykırı görüşleri etrafında toplananlara Mu'tezile denmiştir.

Mu'tezile mezhebinin doğuşu ve gelişme sürecindeki görüşlerini öze inerek inceleyecek olursak, hareket noktalarının aslında dalâlet ortaya koymak olmadığı; fakat fikirlerinde büyük oranda isabetten mahrum kaldıkları ve bid'ata girdikleri görülecektir. Yunan Felsefesinden büyük oranda etkilenmişlerdir. Bilhassa, ilk çağ Felsefe akımlarından Neoplatonizm'in lideri Ammonios Saccas'tan ders alan Plotinus'un (m.ö. 204â€"270) fikirlerinden esinlenmişlerdir. Akla naklin üzerinde yer vererek, bir ölçüde İslâm Felsefesine de öncülük ettikleri söylenebilir. Günümüzde bu mezhebin görüşlerini yaşatan bir cemaat veya grup söz konusu değildir.

Bedüzzaman Hazretleri (ra), aklın değerlerini abartılı olarak yorumlayıp felsefenin cazibesıyla nakli yorumlamakta hatalara düşen Mu'tezile imamlarının ancak

günahkâr ve bid'at sahibi birer mü'min olduklarını kaydeder.¹ Risâle-i Nur'un muhtelif yerlerinde de yanlış ve isabetsiz görüşlerini zikrederek, ehl-i sünnetin doğru itikadını ispat eder.²

Her ne kadar günümüzde Mu'tezile mezhebinin mensubu kalmamışsa da, fikir ve görüşlerinin bilinmesi, doğru inancın takdir edilmesi açısından faydadan uzak değildir. Mu'tezile'nin, iman ve itikat sahasında ehl-i Sünnete aykırı görüşleri üzerinde Bedüzzaman Hazretlerinin kaydettiği eleştirileri kısaca arz edelim:

1- Mu'tezile imamı Allah'ı kötülüklerden takdis ve tenzih etmek için şerrin icadını Allah'a vermiyorlar ve "Beşer, kendi fiillerinin yaratıcısıdır" diyorlar. Oysa ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, hayrın da, şerrin de Allah tarafından yaratıldığına inanır.

Üstad Bedüzzaman, ehl-i Sünnet inancını şöyle izah eder: Allah'ın şer yaratması Allah için bir eksiklik değildir ki Allah'ı tenzih etmeyi gerektiren bir konu olsun. Çünkü şer olan, şerri yaratmak değil, şerri işlemektir. Zira yaratmak genel neticelere bakar. Her bir şer yaratılış itibariyle, çok hayırlı neticelerin ilk adımlarını teşkil eder. Meselâ ateşin yüz hayırlı neticeleri vardır. Fakat yanlış tercihi sebebiyle ateşten zarar gören, meselâ yemeğini pişiren ateşe elini sokan bir adam, ateşte elini yaksa, "Ateşin yaratılışı şerdir" diyemez. Yani yaratma genel neticelere baktığından sadece Allah'a aittir. Yaratmada kötülük olmaz. Nitekim genel neticeler itibariyle kâinatta kötülük yoktur. İşleme ise hususî neticelere bakar ve kula aittir. Kul hususî olarak kötülüğü tercih edip kötülük işlediğinde sorumludur. Yukarıdaki örnekte kötülük olan sadece kulun ateşe elini sokarak elini yakmasıdır. Bu fiil kula aittir. Bu sebeple sorumluluk da kulundur.

2- Tabiatçılar sebeplere hakikî tesir veriyorlar. Mecusîler biri şer için, biri hayır için olmak üzere iki yaratıcıya inanıyorlar. Mu'tezile de "Kulun iradî fiillerinin yaratıcısı kuldur" diyor. Ehl-i Sünnete göre ise Allah birdir; insanın bütün fiillerini ve her şeyi yaratan Allah'tır.

Bedüzzaman'a göre, ilk üç görüşte hata vardır. Üçü de haddini aşmaktadır.³ Bu yanlış vehimleri düzeltmek ve ehl-i Sünnet çizgisinin doğruluğunu göstermek için Bedüzzaman şu tesbitlerde bulunur:

İnsanın sıfatları küçüktür; eşya ile birden değil, sıra ile ve nöbetleşe meşgul olmaktadır. Sonra; insanın kıymetini belirleyen mahiyetidir. Mahiyeti ise gayreti nisbetinde değerlidir. Gayreti de gayesine göre değer kazanır. Bir diğer husus; insan hangi şeyle ilgilenirse ona bağlanır ve onda kendini kaybeder. İnsanın küçücük şeyleri büyüklere vermek istemeyişi bundandır. Bir diğer mesele ise, insan Cenâb-ı Hak'ı

kendi sıfatları ölçüsünde düşünüyor, hata ediyor.

Oysa Cenâb-ı Hakk'ın sıfatları kayıt ve sınır altına alınmaz. Cenâb-ı Hakk'ın kudreti, ilmi, iradesi güneşin ışığı gibi bütün varlıkları birden sarar. Hiçbir şeyle ölçülemez. Sonra; Allah'ın kudreti en önce eşyanın iç yüzünü etkiler. Eşyanın iç yüzü ise her halde güzel ve şeffaftır. İnsanın zihni ve fikri, Cenâb-ı Hakk'ın azametine bir ölçü bulacak genişlikte değildir. Cenâb-ı Hak varlıklara asla kıyas edilmez. Vacibi mümkün kıyas etmekten gülünç şeyler çıkar. İşte tabiatçıların vehimleri, Mecusîlerin hataları ve Mu'tezile'nin yanlış hükümlerinin altında yatan sebepler bunlardır. Bu tür vehimlere bazen mü'minler de vesvese cihetiyle maruz kalmaktadırlar. Dikkat etmek lâzımdır.⁴

Mutezile mezhebinin itikat noktasındaki yanlış fikirlerine Bediüzzaman'ın verdiği cevaplara dikkat çekmeye kaldığımız yerden devam edelim:

3- Mu'tezile imamları, "Büyük günah işleyen bir mü'minin imanı gider" diyorlar. Oysa ehl-i Sünnet inancına göre, amel imandan bir cüz olmadığından, büyük günah işleyen kimse işlediği günahı helâl saymadıkça, günah olduğunu inkâr etmedikçe dinden ve imandan çıkmaz.

Üstad Bedüzzaman, ehl-i Sünnet inancının doğruluğunu şöyle açıklar: İnsan nefsi, hazır bir dirhem lezzeti gelecekteki, görünmeyen tonlarla lezzete tercih edebildiği gibi, hazır bir tokat korkusundan, ileride bir sene azaptan daha ziyade çekinir. İnsanda hissiyat galip olsa aklın muhakemesini dinlemez. Heves ve vehmi hükmeder ve az bir hazır lezzeti, ilerideki gayet büyük mükâfata tercih eder. Nefis de yardım etse, iman mahalli olan kalp ve akıl susarlar, çünkü mağlûp olurlar. Şu halde büyük günahları işlemek imansızlıktan gelmiyor; hissin, hevesin ve vehmin galip olmasıyla akıl ve kalbin mağlûbiyetinden ileri geliyor.⁵ Bu ise insanı günahkâr kılar; fakat imanını götürmez, insanı dinden çıkarmaz.

4- Mu'tezile imamları derler ki: "Eşya kendi zatında âhiret ve hakikat itibariyle ya iyidir, ona binâen emredilmiştir. Ya da kötüdür, ona binâen yasaklanmıştır. Yani iyilik ve kötülük eşyanın zatında vardır. Allah'ın emretmesi veya yasaklaması ona bağlıdır."

Oysa ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat der ki: "Cenâb-ı Hak bir şeye emrederse o şey güzel olur. Yasaklarsa o şey çirkin olur. Yani güzellik Allah'ın emri ile, çirkinlik de Allah'ın yasaklaması ile ortaya çıkar."

Ehl-i Sünnetin daha isabetli olduğunu kaydeden Bedüzzaman Hazretleri, namazdaki vesveseyi yenmenin de ehl-i Sünnetin anlayışına göre mümkün olduğunu beyan eder.

Yani güzellik ve çirkinlik Allah'ın emrine göre anlaşıldığından, meselâ kulun bilgisi dışında ibadet bozucu bir durum meydana gelmiş olsa, bu durum ibadeti bozmaz, ibadet yine sahihtir. Çünkü esas olan, Allah'ın emri, bu emre kulun boyun eğmesi ve bu boyun eğişi Allah'ın kabulüdür. Mutezile ise, kulun bilgisi dışında ibadeti bozucu bir durum gerçekleştiğinde ‐Hakikatte bozulmuştur, fakat sen bilmediğin için zrl kabul edilirsin ve ibadetin kabul edilir‐ diyerek, kulun vesvese içine girmesine yol açar. Buradan hareketle Bediüzzaman, ehl-i Sünnete göre, şeriatın zahirine uygun olarak işlenen amel için ‐Acaba sahih olmuş mu?‐ deyip de vesvese içine girilmemesi gerektiğini; fakat ‐Kabul olmuş mu?‐ diyerek de gurur ve ucbden kaçınılması gerektiğini ifade eder.⁶

5- Mu'tezile, ‐Cehennem sonradan yaratılacaktır‐ der. Oysa ehl-i Sünnete göre Cennet ve Cehennem şu an mevcuttur.

Bediüzzaman, ehl-i Sünnetin görüşünün doğruluğunu şöyle açıklar: Biri büyük, biri küçük olmak üzere iki Cehennem vardır. Küçük Cehennem, dünyanın merkezinde varlığı bilimsel olarak da ispatlanan ve dünya ateşinden iki yüz bin derece daha şiddetli olan ateş küredir. şimdilik Büyük Cehennem'in vazifelerini berzah âleminde küçük Cehennem yapmaktadır. Allah'ın emri geldiğinde üzerinde yaşayan insanları haşir meydanına dökecek olan dünya, aynı anda karnında taşıdığı küçük Cehennem'i de büyük Cehennem'e teslim edecektir.

Büyük Cehennem, elektrik lambalarının fabrikasının kazanı hükmündedir. Âhirete bakan gökyüzündeki yıldızlar, ateş ve hararetlerini büyük Cehennem'den, nur ve işıklarınını da Cennetten almaktadırlar. Yani yıldızlar her iki âleme birden bakmaktadırlar.⁷

6- Mu'tezile kaderi inkâr eder. Meselâ kurşunla ölen birisi için Mu'tezile, ‐İsabet almasaydı ölmeyecekti‐ der. Oysa ehl-i Sünnete göre kadere iman, iman esaslarındandır. Böyle birisine ehl-i Sünnet: ‐İsabet almasaydı, ölmesi bizce meçhuldür‐ der.

Bediüzzaman Hazretlerine göre, kaderin sebep ve sebebin sonucunda meydana gelen olayla alâkası birdir. Dolayısıyla, adamın ölmeyeceğini farz etmek, tüfeğin de atılmayacağını farz etmek demektir. Oysa vuran suçludur. Çünkü kendi iradesiyle hareket etmiştir. Vurmaya meyletmeseydi, adamın ölüp ölmeyeceği elbette meçhuldür. Yani Bediüzzaman'a göre ehl-i Sünnet, görüşünde ve inanç çizgisinde isabetli, Mutezile ise hatalıdır.⁸

Dipnotlar:

1- Sözlür, s. 500

2- Bakınız: Mektûbât, s. 15, 437; İşârâtü'l-İ'câz, s. 30, 73, 76, 109, 199, 200; Lem'alar, s. 80; Sözlür, s. 250, 431; Mesnevî-i Nûriye, s. 201; Muhâkemât, s. 114; Münâzarât, s. 31, 32

3- Muhâkemât, s. 114

4- İşârâtü'l-İ'câz, s. 76;109

5- Lem'alar, s. 80, 81,

6- Sözlür, s. 250

7- Mektûbât, s. 15,8

8- Sözlür, s. 431